

ՊՐՈՊԵԿՏՈՐ Բ. Վ. ԱՄՐԻՔԱՆ

ԵՊՀ ՀԱՅ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՐԱՔՆԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ԱՄԲԻՈՆԻ՝ 2025 թ. ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 6-ԻՆ ԿԱՅԱՑԱԾ
ՆԻՄ ԹԻՎ ՅԱՐՋԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ԿԱՐՄԻՔ

ԼՍԵՑԻՆ. - Կարեն Մարատի Մանուչարյանի «Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործության թեմատիկ և կառուցվածքային առանձնահատկությունները» Ժ. 01. 02 («Նորագույն շրջանի հայ գրականություն») մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության մասին (ընդունված է ԵՊՀ հայ նորագույն գրականության պատմության և գրաքննադատության ամբիոնի 2025 նոյեմբերի 6-ին տեղի ունեցած նիստում, արձանագրություն թիվ 3):

ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ. - պրոֆ. պրոֆ. Վ. Գաբրիելյանը, Ա. Ավագյանը, Ժ. Քալանթարյանը, դոց. դոց. Ս. Գրիգորյանը, Ա. Արզումանյանը, Լ. Սեյրանյանը:

Նշվեց, որ Կարեն Մարատի Մանուչարյանի «Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործության թեմատիկ և կառուցվածքային առանձնահատկությունները» աշխատանքը կատարվել է Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում: Պաշտպանությունը կայանալու է ՀՀ ԳԱԱ Ս. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող ԲՈԿ-ի Գրականագիտության 003 մասնագիտական խորհրդում: Խորհուրդը այն կարծիքի է ուղարկել ԵՊՀ հայ նորագույն գրականության պատմության և գրաքննադատության ամբիոն՝ որպես առաջատար կազմակերպության:

Նշվեց, որ Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործությունը կարևոր տեղ է գրավում ժամանակակից հայ գրականության մեջ: Ավելի քան երեսուն տարի նա հրապարակում է պատմվածքներ, վեպեր, թատերգություններ, որոնք մշտապես եղել են ընթերցողների

և զրաքննադատների ուշադրության կենտրոնում: Դրանցից շատերը 20-րդ դարավերջի և 21-րդ դարասկզբի մարդու էությունը և հայ իրականությունը բացահայտող բնութագրական էջեր են: Այս հիմնավորմամբ էլ արդարացվում է Կարեն Մանուչարյանի ուսումսասիրության անհրաժեշտությունը: Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործությանը նվիրված այս ատենախոսության վերնագիրն արդեն հուշում է, որ այն քննություն է որոշակի թեքում-առանձնացումով «ստեղծագործության թեմատիկ և կառուցվածքային առանձնահատկությունները»: Կարենը է հատկապես կառուցվածքային վերլուծությունը (զլուխ 3-րդ), որովհետև այն աշխատանքի ծանրակշիռ մասն է: Էական է նաև առաջին զլուխը էքզիստենցիալիզմի, էքզիստենցիալ նշանների ցուցհանումները Խանջյանի երկերում (շուրջ 60 էջ): Աշխատանքը ոչ թե ինչի մասին է, այլ զլսավորապես ինչպես: Մեկնության այս ընտրությունը բնակ էլ հակակշռություն չի ենթադրում: Պարզապես ընտրված է քննության այս դիտանկյունը, որ նույնպես ընդունելի է:

Ներածությունից, «Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործությունն էքզիստենցիալիզմի և կենսագրական իրողությունների շղթաներում», «Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործությունը սոցիալ-քաղաքական իրադարձությունների շղթայում. Գուրգեն Խանջյանը և ժամանակակից հայ արձակը», «Կառուցվածքաբանական հարցեր» վերնագրերով երեք զլուխներից, եզրակացություններից և օգտագործված գրականության ցանկից բաղկացած ուսումնասիրությունը թեմայի քննաբանման գնահատելի փորձ է: Աշխատանքի արդիականությունն ու նորույթը հիմնավորված են մեթոդաբանական հարուստ գործիքակազմով, Գ. Խանջյանի ստեղծագործության ընտրված հայեցակետի համեմատ հանգամանալի, բազմաչափ ու համակարգային քննության փաստով:

Աշխատանքի ներածության մեջ հեղինակը հստակ ու մանրամասն շարադրել է իր ընտրության եղանակն ու նպատակը և այն իրականացնելու իր առջև դրված խնդիրները, մեթոդներն ու մեթոդաբանական հիմքերը: Թե որքանով են դրանք համոզիչ դարձել աշխատանքի մեջ, որքանով են ամբողջանում և ճիշտ մեկնաբանում ու արժևորում Խանջյանի ստեղծագործությունը, գրողի տեղը արդի հայ արձակում, պարզվում է աշխատանքի ընթերցման ավարտին: Որպես ընդհանրական եզրակացություն կարելի է ասել, որ Մանուչարյանը հասել է իր նպատակին: Ընտրված

մեթոդական հիմքերով դիտարկված կառուցվածքային, խորհրդանշային ու այլարնույթ առանձնահատկությունները, որ առանձնացված են հատկապես աշխատանքի առաջին ու երրորդ գլուխների տարբեր ենթագլուխներում (եքզիստենցիալ նշաններ, բացակայող կերպար, պատկեր ազդանշան, տեքստը տեքստում և այլն), հաստատված են բազմազան համոզիչ օրինակներով և ընդհանրացումների հնարավորություն են տալիս: Մանուչարյանն արդի հայ գրողի վաստակը ներկայացնում և արժնորում է ժամանակի պատմամշակութային իրականության, ազգային գոյաբանական խնդիրների, հասարակական-քաղաքական տեղաշարժերի, գրապատմական միջավայրի, Խանջյանի կենսագրական իրողությունների լույսով: Նրա ստեղծագործության նկարագրով պայմանավորված միջզիտակարգային մոտեցումն ուշագրավ շեշտեր բացահայտելու հնարավորություն է տվել ատենախոսին:

Հետազոտության առանցքում մարդու խնդիրն է գոյաբանական բարդ ճյուղավորումներով, որի խանջյանական մեկնությունն ըմբռնելու նպատակով Մանուչարյանն իրավացիորեն առանձնացնում է մենության, օտարման և մահվան թեմաները, փորձում պարզել սահմանային վիճակների և գոյաբանական տագնապների գեղարվեստական պատկերավորման նկարագիրը Խանջյանի ստեղծագործությունը համարելով «ժամանակակից հայ գրականության մեջ եքզիստենցիալիզմի ամենաամբողջական դրսերումներից» (էջ 14) մեկը: Ատենախոսի եզրահանգմամբ հայ գրողի երկերի եքզիստենցիալիստական նկարագիրը բացառապես ստացական չէ. այն ձևավորվել է ոչ միայն եվրոպական իմաստափրական և գրական ակունքների ներգործությամբ, այլև գրողի կենսափաստերի ներազմամբ, որպես հետևանք նրա անձնական ձակատագրի ու հոգեկառույցի: Ի շարս խանջյանական արձակի եքզիստենցիալ նշանների ատենախոսը հիշատակում է փակությունն ու անհատի երկատումը («ներսի» բարդութավորված, օտարված ես-ի և «դրսի» ազատամիտ, ազատական ես-ի հակադրությամբ), ազատության ձգտման ու ազատության պատրանքի, ընդզման, անզորության և համակերպման հերթագայական շղթան, անկման և օտարման, ընթացքի և դադարի, նաև մահվան նշանները: Դրանք ներկայացվում են հույսի ու հուսահատության դրսերումների, Բարձրյալի գոյության խնդրի հարակցումներով, կենսահայեցողության «կաֆկայական» և «սարոյանական» հոռետեսական ու

լավատեսական հակադիր տարբերակների, իրականության և երազի տարակերպ եզրերի դիտարկումով, անդունդի, գնացքի, հիվանդանոցի, սարդի ու սարդոստայնի, պատի ու թունելի, շարժասանդուղքի, կախված ձիու և այլ պատկերային լուծումների մեկնաբանությամբ: Անհատականության կորստի խնդիրը դիտարկվում է կերպարանափոխության մոտիվի, հայելու և դիմակի խորհրդապատկերների քննության միջոցով: Որպես սահմանային վիճակներ ներկայացվում են պատերազմը, համակարակը, գերությունը և երկրաշարժը:

Գ. Խանջյանի ստեղծագործությունը քննության առարկա է դառնում նաև որպես անկախության տարիների հայ հասարակական-քաղաքական կյանքի բախտորոշ իրադարձությունների ինքնօրինակ արտացոլում մեկնաբանվելով ժամանակի քննադատական գնահատականների նկատառումով, այլ հեղինակների գեղարվեստական որոշ նմուշների գուցահեռումով:

Հետևելով Ալգիրդաս-Ժյուլիեն Գրեյմասի տեսական ըմբռնումներին ատենախոսը խանջյանական գեղարվեստական իրագործումները հետազոտում է կիրառելով լեզվաբանական կառույցների մոդելներ: Խանջյանի երկերը քննաբանվում են բացակայող կերպարի կառուցվածքային դերի գնահատման տեսանկյունից, ապա և պատկեր-ազդանշանների կառուցման սկզբունքներին հետևելով առանձնացվում և վերլուծաբար ներկայացվում են ազդանշան-կանխազրումները և ազդանշան-բացահայտումները Խանջյանի երկերում: Հաջորդիվ ուսումնասիրվում են հայեցակետի կենտրոնացման եղանակները, իսկ վերջում «տերսոր տերսում» կառույցը համասեռ և անհամասեռ համակցությունների առանձնացմամբ: Որպես համասեռ կառույցի օրինակ դիտարկվում է «քեմ քեմի մեջ» հնարքը, անհամասեռ համակցությունների խանջյանական նմուշներ են «Եկրանը քեմում», «քեմը վեպում», «նկարը վեպում», «երաժշտությունը վեպում», «կինոֆիլմը վեպում» կառույցները: Ուսումնասիրության այս հատվածում ուշագրավ է ջազի ու ոռքի հակադրությունը որպես ներսի ու դրսի բախման երաժշտական արտահայտություն:

Եզրակացությունները տերսության տրամաբանությունից բխող սեղմ ու բովանդակալից ընդհանուրացումներ են:

Ատենախոսը քաջատեղյակ է Գ. Խանջյանի ստեղծագործությանը: Մեթոդական արդյունավետ համակցմամբ մանրակրկիտ հետազոտելով արդի հայ հեղինակի

ստեղծագործության թեմատիկ ու կառուցվածքային առանձնահատկությունները՝ նա ընդհանուր հիմնագծերով ամբողջացնում է պատկերը, լուծում իր առջև դրված խնդիրները: Գնահատելի են նաև որպես մեթոդական հիմքեր անհրաժեշտ տեսական գրականության որոնումն ու ընտրությունը տարբեր գիտաճյուղերի նշանավոր դեմքերի աշխատություններից, որոնք նշված են օգտագործած գրականության ցանկում: Ուշադրություն են գրավում նաև ժամանակակից արձակագիրների գործերի գուգահեռումները, նրանց չստորադասելը՝ «իր» հեղինակին, արդի արձակի համապատկերը տալու միտումը ատենախոսության երկրորդ գլխում («Գուրգեն Խանջյանը և ժամանակակից հայ արձակը» ենթագլուխը):

Ամփոփելով դիտարկումները ելույթ ունեցողները նշեցին, որ ատենախոսության հեղինակ Կարեն Մանուչարյանը գիտական ձիշտ շափանիշներով է ստեղծել իր աշխատանքը, որը համապատասխանում է բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման պահանջներին:

Ըսդհանրության մեջ հաջողված աշխատանքում, սակայն, տեղ են գտել նաև որոշ թերություններ ու վրիպումներ, որոնց շտկման դեպքում այն կդառնա ավելի ամբողջական:

1. Ատենախոսության հեղինակը լավ ծանոթ է Խանջյանի ստեղծագործությանը և վիրված գրաքննադատական աշխատանքներին, որոնք նշվում են թե շարադրանքում, թե՝ օգտագործած գրականության ցանկում: Այդ առումով զարմանք է հարուցում ատենախոսության հենց սկզբում՝ ներածության 3-րդ էջում տեղ գտած հետևյալ միտքը. «Արդի գրականության համապատկերը ներկայացնելու փորձեր կատարվում են դեռևս 2000-ականների սկզբից»: Սա սխալ է, քանի որ արդի հայ գրականության և նրա մաս կազմող Գուրգեն Խանջյանի երկերի գրաքննադատական գիտակցումը սկսվել է 1990-ական թթ. կեսերին: 1995 թ. լույս են տեսել Ազատ Եղիազարյանի «Շարժասանդուղքը տանում է դեպի դատարկություն» դիմանկարը («Գարուն», 1995, թիվ 9) և Գրիգոր Հակոբյանի «Անտիուտոպիայից դեպի ոչնչապատմում» գրախոսությունը Գուրգեն Խանջյանի «Հիվանդանոց» վեպի մասին («Գրական թերթ», 1995, թիվ 9): 1996 թ. «Գրական թերթում» (թ.թ. 6-8) տպագրվել է Սելրան Գրիգորյանի «Գրական մամուլ, 1995» տարեկան տեսությունը, որտեղ Խանջյանի ստեղծագործությունը վերլուծվում է հենց արդի հայ գրականության

համապատկերում: Այս հոդվածները օգտագործելու և գրականության ցանկում նշելու պարագայում Մանուչարյանը կտևսներ, որ իրականում արդի գրականության համապատկերը, ինչպես նաև Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործությունը ներկայացնելու փորձերը սկսել են կատարվել ոչ թե 2000-ականների սկզբից, այլ 1990-ականների կեսերից:

2. Առկա են նաև վերլուծական բնույթի բացթողումներ: Երրորդ գլուխը, որը Մանուչարյանն իրավացիորեն անվանել է «Կառուցվածքաբանական հարցեր», ծավալման անուրանալի հնարավորություններ է տալիս: Խսկապես, դիտարկված են կառուցվածքաբանական մի քանի հարցեր: Հետաքրքիր կլինեին խանջյանական խորհրդապատկերային միավորները նշանային մեծ համակարգում դիտարկելը, փակության նշանների միկրոհամակարգը այլ թեմաների և մոտիվների նշանային միկրոհամակարգերի զուգահեռներում քննելը և վերջնական ինտեգրման արդյունքը մակրոհամակարգն արտածելը: Դա կլիներ հիրավի ամբողջական կառուցվածքաբային-նշանագիտական ուսումնասիրություն:

3. Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործությունը վստահաբար դիտարկելի է նաև հետմոդեռնիզմի գաղափարագեղագիտական համակարգի լույսով, որի կայուն հայտանիշներն են տարածաժամանակային փակուդին, հուսահատ ձանձրույթը, մարդկային ձգտումների անհեռանկարայնության զիտակցությունը, ոչ նորմատիվ բառապաշարի դրսերումները, արժեքանական կողմնորոշիչների հեղիեղուկ նկարագիրը, «վեհ արժեքների միտումնավոր մանրացում, պարզունակացում»-ը (էջ 93), «նոր սերնդի ամենամերժությունը» (էջ 156), միջտեքստայնությունը և կոլաժայնությունը և այլն: Ատենախոսը նկատում է այս հայտանիշների մեծ մասը: Սակայն հարկ էր նույնականացնել դրանք իբրև հետմոդեռնիզմի գաղափարագեղագիտական համակարգի դրսերումներ:

4. Առաջին և երկրորդ գլուխների վերնագրերում «շղթաներում» կամ «շղթայում» արտահայտությունները տեղին չեն օգտագործված: Գրական ստեղծագործությունը ոչ գրական ուղղության կամ մեթոդի և ոչ էլ կենսագրական իրողությունների կամ սոցիալ-քաղաքական իրադարձությունների կողմից շղթայված կամ շղթաների մեջ լինել չի կարող: Էքզիստենցիալիզմի կամ գրական այլ մեթոդի հուշումներով կարող է ուղղորդվել, ազդվել, նմանակել, բայց ոչ շղթայվել, կենսագրական իրողություններով

պայմանավորվել, բայց ոչ շղթայում լինել, կարող է դրանց արտացոլումը, արձագանքը լինել, ինչպես շատ ճիշտ ասված է աշխատանքի երկրորդ զլիսի երկրորդ ենթավերնագրում՝ «Անկախության տարիների հայ հասարակական կյանքի բախտորոշ իրադարձությունների գրական արձագանքները»։ Մի գրողի ստեղծագործությունը կարող է գրական ընթացքի շղթայի մի օղակը լինել, եթե արժեքավոր է, կամ հարստացնել, ամրակայել որևէ օղակ։

5. Լեզվական առումով բավական հստակ և գիտական այս աշխատանքում երբեմն տեղ են գտել ոչ ճշգրիտ կամ անորոշ առանձին ձևակերպումներ։

Ա) «Ներածության» մեջ Մանուչարյանը գրում է, թե «ատենախոսության օբյեկտը Խանջյանի գեղարվեստական ժառանգությունն է, առարկան՝ նրա երկերի թեմատիկ և կառուցվածքային առանձնահատկությունների ամբողջությունը» (էջ 6)։ Եթե այստեղ օբյեկտի ու առարկայի տարբերությունը իբրև թե ընդհանուրի ու մասնավորի իմաստով է արդարացված, ապա հետաքրքիր է, թե ինչո՞ւ է սեղմագրի մեջ հակառակը նշված («Ատենախոսության առարկան՝ Գ. Խանջյանի գեղարվեստական ժառանգությունն է»), իսկ օբյեկտի մասին ոչինչ ասված չէ։ Եվ եթե նույնը չեն օբյեկտն ու առարկան, ապա ինչպես է բարզմանվում օբյեկտը։

Բ) Խանջյանին և ընդհանրապես արձակին նվիրված այս աշխատանքում ինչո՞ւ է հանկարծ հայտնվում չորս տող պոեզիայի մասին՝ հիշելով միայն արցախյան թեման ու Խաչիկ Մանուկյանի մեկ բանաստեղծությունը (էջ 89)։ Բայց ինչո՞ւ միայն այդ թեման ու ինչո՞ւ միայն նա։ Նույն էջում խոսվում է այդ շրջանում գրված երեք գործի մասին, որոնց մեջ պատկերված է փառասեր և եսասեր առաջնորդի տիպը։ Նախ Էլքրիկ Զոհրաբյանի «Ամորի գույնը» հերիաթի, ապա՝ Խանջյանի երկու պիեսների։ Թերևս դրանք պետք է ներկայացվեին հակառակ հաջորդականությամբ (քննության առարկան՝ Խանջյանի ստեղծագործությունն է), և հերիաթը ոչ այդպիսի մանրամասնությամբ, իինզ մեջքերումներով, եթք այլ էջերում ուրիշ հայտնի հեղինակների մասին երեմն միայն ժլատ նշումներ են։ Վատ չեր լինի այստեղ հիշատակել նաև Վահագն Գրիգորյանի՝ հենց նույն շրջանում (2006 թ.) լույս տեսած «Առաջնորդի կյանքն ու մահը» շատ հետաքրքիր վեպը։

Գ) Որոշ էջերում Խանջյանի երկերի կամ կերպարների ընդհանուր բնութագրեր են տրվում առանց անունների հիշատակման։ Ասենք՝ «Խանջյանի կերպարները....

զերծ չեն ընդունումից» (ո՞ր կերպարները) , «Խանջյանի երկերում.... ներկայացվում են.... (ո՞ր երկերում) » (էջ 24):

«Օգտագործած գրականության ցանկ»-ում կարելի էր դասակարգված առանձնացնել քննարկվող բնագրերը, տեսական գրքերը, մամուլը:

Դ) Շատ դեպքերում ատենախոսը կատարում է անհրաժեշտ վերացարկումներ, սակայն երբեմն թվում է՝ բծախնդիր մանրադիտարկումներն ու զննումներն ինքնանպատակ են (էջ 103-106):

Նշվեց, սակայն, որ նկատված թերությունները չեն ստվերում աշխատանքի առավելությունները: Գնահատելի է նաև աշխատանքի շարադրանքի կերպը պարզ, հստակ, հետևողական: Պաշտպանության է ներկայացված գնահատման արժանի հեղինակին նվիրված ծավալուն և ամբողջական մի ուսումնասիրություն, որ ընդհանրության մեջ գնահատելի ատենախոսություն է և արժանի է բարձր գնահատականի:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ - Կարեն Մարատի Մանուչարյանի «Գուրգեն Խանջյանի ստեղծագործության թեմատիկ և կառուցվածքային առանձնահատկությունները» ուսումնասիրությունը բավարարում է թեկնածուական ատենախոսությանը ներկայացվող պահանջները, ուստի և այն կարելի է երաշխավորել հրապարակային պաշտպանության:

Հայ նորագույն գրականության պատմության

և գրաքննադատության ամբիոնի վարիչ՝

Ս. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Նիստի քարտուղար՝

Ն. ԻՍԱԶԱԿՅԱՆ

Ամբիոնի վարիչի ստորագրությունը

Աստուածուում եմ՝

ԵՊՀ գիտքարտուղար Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Օ.Դ. 11. 25 թ.